

УДК 658.012.621

ОСОБЛИВОСТІ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ МАШИНОБУДІВНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ В УКРАЇНІ*Остапенко Л.С.*

У статті розглянуто тенденції розвитку машинобудівної галузі в Україні. Обґрунтовано необхідність створення системи антикризового управління, яка, зокрема, передбачає діагностику банкрутства на його ранніх стадіях з метою усунення його загрози. Досліджено особливості антикризового управління на підприємствах машинобудівної галузі в умовах подолання наслідків кризи. Розглянуто сутність сучасних інструментів антикризового управління, які на сьогодні є актуальними і використовуються на провідних промислових підприємствах.

Ключові слова: машинобудівна галузь, банкрутство, платоспроможність, антикризове управління, антикризові заходи.

Машинобудівна галузь без перебільшення є основним сектором економіки. У 2010 році на машинобудівний комплекс України припадало понад 40% усього промислово-виробничого потенціалу індустріального виробництва України; частка продукції комплексу в загальному обсязі продукції промисловості становить 29% [4]. До комплексу входять 1668 підприємств, 58 підгалузей, 1,6 млн. зайнятих. Оцінка діяльності машинобудівної галузі показує, що останнім часом обсяг господарської діяльності машинобудівних знизилась. Причиною зниження прийнято вважати світову фінансову кризу внаслідок якої все більше підприємств досліджуваної галузі опиняються на грані банкрутства, про що свідчить найбільш значне зменшення обсягів виробництва серед інших сфер промисловості. Це пояснюється, по-перше, об'єктивною макроекономічною нестабільністю, а по-друге, низкою суб'єктивних причин, серед яких особливо можна виділити неспроможність керівництва здійснювати ефективне антикризове управління, своєчасно виявляти проблеми та вживати потрібних заходів. Тому особливої актуальності набуває дослідження сучасного стану підприємств цієї галузі, виявлення негативних наслідків фінансової кризи, а також особливостей антикризового управління.

Основні теоретичні й методологічні положення антикризового управління викладені в працях вітчизняних та зарубіжних науковців: Е.І. Альтман, І.А. Бланк, Ш.Л. Браун, Балабанов І.Т., В.О. Василенко, А.П. Градов, В.С. Король, Е.М. Коротков, О.Є. Майборода, П.Г. Перерва, Л.С. Ситник, О.О. Терещенко, А.М. Штангрет та інші. В той же час, опубліковані ними праці торкаються окремих аспектів організації антикризового управління, зокрема, подальшого дослідження вимагає ряд питань пов'язаних зі створення механізму антикризового управління адаптованого до сучасних умов.

Мета дослідження полягає у дослідженні особливостей антикризового управління на підприємствах машинобудівної галузі України в умовах подолання наслідків кризи.

Машинобудівний комплекс є одним з провідних ланок промислового сектору України, що визначається його обслуговуючою функцією в усіх міжгалузевих комплексах (паливно-енергетичному, агропромислового, будівельному, лісо виробничому тощо). Дослідження взаємозв'язку машинобудівних підприємств та підприємств промисловості у динаміці наведено в табл. 1.

Аналіз даних (табл. 1) вказує на поступове збільшення всіх основних показників у динаміці до 2009 року. Однак у 2008–2009 рр. внаслідок дії світової фінансової кризи почав спостерігатися спад виробництва, причому як у промисловості в цілому, так і машинобудуванні. Відзначимо, що найбільший спад зафіксовано на підприємствах з виробництва автомобільного транспорту (50,2%) та побутових приладів (47%). Така тенденція спостерігалася також і протягом 2009 р. Фінансові результати діяльності машинобудівних підприємств України приведені у таблиці 2.

Таблиця 1

Динаміка основних показників підприємств машинобудування та промисловості [7]

Показники	Роки								
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Кількість підприємств:									
• промисловості	47348	50302	52336	53497	54558	55012	55342	51765	51017
• машинобудування	10345	10898	11150	11267	11448	11502	11537	11429	11388
Кількість малих підприємств:									
• промисловості	34497	37652	40795	43303	44118	44212	44249	43879	43297
• машинобудування	7565	8207	8824	9193	9287	9312	9344	9306	9277
Інвестиції в основний капітал у фактичних цінах (млн грн):									
Україна в цілому	3873	4555	5472	6794	9047	16890	21607	29542	35723
• промисловості	13651	15112	19726	28191	35031	34211	32786	31784	33456
• машинобудування	940	1024	1646	2268	2251	2275	2175	1978	2209
Рентабельність операційної діяльності підприємств (%):									
• промисловості	3,7	2,6	3,3	4,7	5,5	5,7	5,45	4,2	4,0
• машинобудування	4,0	1,5	1,9	3,1	3,4	3,6	3,64	3,49	3,31
Середньорічна кількість найманих працівників, тис. чол.:									
• промисловості	4061	3811	3578	3416	3408	3398	3422	3415	3392
• машинобудування	958	867	810	793	773	776	783	771	765
І номінальна заробітня плата працівників, грн.:									
• промисловості	406	485	591	743	967	1041	1351	1806	2048
• машинобудування	319	387	497	640	821	945	1201	1543	1789

Таблиця 2

Фінансові результати діяльності машинобудівних підприємств України за 2003 р. – січень-листопад 2010 р. [7]

№ п/п	Показники	Роки							
		2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1.	Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування, млн грн	432	1613	2239	1917	5128	705	5939	7297
1.1	Підприємства, які одержали прибуток у % до загальної кількості підприємств	63,3	65,7	66,7	66,7	69,2	61,1	52,6	58,7
2.	Обсяг збитків, млн грн	1857	1728	1343	1978	2010	6707	4174	3196
2.1.	Підприємства, які одержали збиток у % до загальної кількості підприємств	36,7	34,3	33,3	33,3	30,8	36,1	47,4	41,3

Головною проблемою більшості вітчизняних промислових підприємств стала нестача обігових коштів та інвестицій для подальшого розвитку свого виробництва. Власні джерела підприємств становлять нині понад 80 відсотків від загального обсягу інвестицій, які надходять, кредити банків – 10 %, а кошти, виділені з державного бюджету – лише 5 % [5]. Натомість у розвинутих країнах 80 відсотків, що йдуть на інвестування, це здебільшого кредити або залучені у виробництво кошти. Тенденцію інвестицій в основний капітал за видами промислової діяльності показано на рисунку 1.

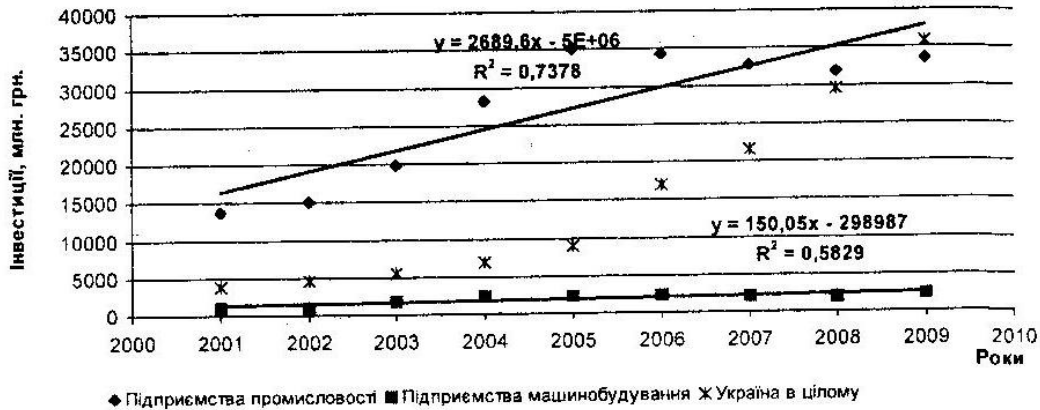

Рис.1. Інвестиції в основний капітал підприємств України в цілому, промисловості та машинобудування [7].

Як видно із рисунку 1 інвестиції в основний капітал зростають за прямолінійною залежністю, однак провідними є підприємства промисловості.

Обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну за видами економічної діяльності у 2009р-2010 рр. наведено у таблиці 3.

Таблиця 3

Прямі іноземні інвестиції в Україну видами економічної діяльності у 2009-2010 рр. [6].

Види економічної діяльності	Обсяг інвестицій на 01.01.2009 р		Обсяг інвестицій на 01.01.2010 р	
	млн.дол. США	у % до загального підсумку	млн.дол. США	у % до загального підсумку
Усього	35616,4	100,0%	40026,8	100,0%
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	813,3	2,3	871,4	2,2
Рибальство	5,3	0,0	5,2	0,0
Промисловість	8052,6	22,6	9021,9	22,5
у тому числі машинобудування	1016,9	2,9	1094,1	2,7
Будівництво	1936,6	5,4	2212,9	5,5
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	3687,0	10,4	4224,6	10,6
Діяльність готелів та ресторанів	413,0	1,2	428,5	1,1
Діяльність транспорту та зв'язку	1411,1	4,0	1506,3	3,8
Фінансова діяльність	7154,7	20,1	8968,4	22,4
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	3613,8	10,1	4065,0	10,2
Державне управління	0,5	0,0	0,5	0,0
Освіта	13,4	0,0	13,8	0,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	123,5	0,3	120,8	0,3
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	454,3	1,3	526,4	1,3
Нерозподілені за видами економічної діяльності обсяги інвестицій	7937,3	22,3	8061,1	20,1

Аналізуючи дані (табл.3) цілком впевнено можна говорити проте, що іноземні інвестиції, які від загальної суми становлять майже третину, в промисловість України є досить вагомими, хоч і

недостатніми. Проте на машинобудівну галузь припадає досить незначна їх частина, що обумовлено їх спрямуванням у підприємства промисловості, які розвиваються більш стрімко. Тому, із зростанням промисловості ця проблема буде існувати і в майбутньому.

Таким чином, проведений вище аналіз становища і розвитку промисловості в цілому та підприємств машинобудівного комплексу України показує, що досить значна частка вітчизняних підприємств мають ознаки кризового становища і не здатні оперативно втручатися в процеси і на належному рівні застосовувати антикризову програму, що у ряді випадків призводить до банкрутства. За даними зведеної інформації Державного департаменту з питань банкрутства станом на 01.08.2010 р.: загальна кількість підприємств, які перебувають у стадії банкрутства – 15 546, з них: державних підприємств – 423 (2,7%), з них: в розпорядженні майном – 152 (35,9% від загальної кількості державних підприємств-банкрутів); в санації – 85 (20,1%); в ліквідації – 147 (44%); підприємств, у статутному фонді яких частка державної власності перевищує 25 відсотків – 182 (1,2%), з них: в розпорядженні майном – 40 (22% від загальної кількості державних підприємств-банкрутів); в санації – 51 (28%); в ліквідації – 88 (50%) [2].

Станом на 01.01.2010 р. загальна кількість підприємств, які перебувають у процедурах банкрутства, становить 14 642, що на 6% більше, ніж у 2007 році, та на 29,6% – ніж у 2006 році. Із 502 припинених у 2009 році справ про банкрутство підприємств лише 9 суб'єктів господарювання використали механізм санації з метою відновлення платоспроможності боржника, 452 підприємства було ліквідовано [8].

Причиною цього є вплив економічної ситуації в країні, яка є вкрай нестабільною, а також неадекватність дій самих підприємств. Виходячи з цього особливої актуальності набуває питання налагодження адекватного механізму антикризового управління, який забезпечить фінансове оздоровлення численних підприємств, що функціонують у стані хронічної неплатоспроможності.

Антикризове управління підприємством – це тип управління, спрямований на виявлення ознак кризових явищ та створення відповідних передумов для їх своєчасного запобігання, послаблення, подолання з метою забезпечення життєдіяльності суб'єкта підприємницької діяльності, недопущення ситуації його банкрутства [3, с. 495]. За допомогою даного виду управління керівництво підприємства може утримувати функціонування підприємства в режимі виживання у кризовий період та виводити його з кризового стану з мінімальними втратами. Виходячи з цього роль антикризового управління полягає у тому, що воно: прояснює характер проблем, які виникають у діяльності підприємства; дозволяє перебороти важкий період; знижує ризик банкрутства і ліквідації; координує діяльність підприємства в цілому; виділяє пріоритетність проблем; сприяє мобілізації, раціональному розподілу і використанню ресурсів; допомагає перебороти невизначеність ринкового середовища і вийти на новий виток свого розвитку.

Проведені дослідження показали, що процес антикризового управління підприємством має циклічний характер: діагностика – маркетинг – планування – ухвалення управлінського рішення – організація його виконання – мотивація – облік результатів – контроль – діагностика і т.д. до повного виходу підприємства з кризи. Однак, на нашу думку, процес антикризового управління на підприємстві не повинен припинятися, тобто має функціонувати не залежно від стану підприємства. У результаті проведеного дослідження було встановлено, що у більшості випадків банкрутство зароджується ще в період фінансового здоров'я, якщо останнє не підкріплено постійною аналітичною роботою, спрямованою на виявлення і нейтралізацію поки що "схованих" негативних тенденцій. Ця умова обумовлена тим, що кризові ситуації виникають на всіх стадіях життєвого циклу будь-якого суб'єкту господарювання. Разом з тим, реалізація всієї сукупності процедур антикризового управління починається, як правило, лише в умовах різкого спаду, що характеризується, перш за все, низькою платоспроможністю підприємства. Ми ж наголошуємо на тому, що за умови ранньої діагностики кризи можна передбачити, відповідно нею можна управляти. Таким чином, виникає потреба у постійному моніторингу фінансово-економічного стану підприємства, розробки нової управлінської, фінансової й маркетингової стратегій відповідно до чинних умов функціонування підприємства, скорочення постійних і змінних витрат, підвищення продуктивності праці, залучення коштів засновників, посилення мотивації персоналу. Виходячи з цього досягнення най-

більшої фінансової стійкості при різних несприятливих зовнішніх і внутрішніх обставинах можливо лише за умови застосування антикризового управління на всіх етапах життєвого циклу підприємства, тобто стає задачею раннього виявлення ознак і факторів кризових ситуацій, а також їхнє попередження.

Головне завдання управління полягає в оперативному виробленні таких рішень, які дозволили б досягти бажаного результату при мінімальних фінансових втратах. Це можливо на основі підготовки та застосування спеціальної антикризової програми, яка б передбачала різні профілактичні заходи на кожному етапі життєвого циклу підприємства спрямовані на не допущення спаду виробництва. Дотримання антикризової програми дозволить виявити не лише "ранні сигнали" кризи, але й ефективно управляти фінансами, підтримуючи фінансову стабільність, що є основою успішної діяльності підприємства.

Виходячи з цього можна виділити наступні типи антикризового управління [3]:

- 1) передкризове управління (своєчасне виявлення та розв'язання проблем у діяльності підприємства);
- 2) управління в умовах кризи (стабілізація нестійкого стану та забезпечення керованості системи);
- 3) управління процесом виходу з кризи (мінімізація втрат у результаті виходу з кризового стану та забезпечення сталого функціонування підприємства).

Таким чином, процес антикризового управління підприємством має відбуватися не хаотично та безсистемно, а потребує організованих та скоординованих дій. Застосування антикризових заходів має здійснюватися є тоді, коли криза вже руйнує бізнес, а систематично.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи загальний підсумок у розгляді визначеного питання, акцентуємо увагу на тому, що антикризове управління ґрунтується на глибокому аналізі фінансово-господарського стану підприємства та розробці антикризових заходів, що дозволяє підприємству передбачити й уникнути банкрутство, а також підвищити ефективність його діяльності та досягти конкурентоспроможності. Наголосимо також на тому, що проведені нами дослідження, а також порівняння сукупності вітчизняних і закордонних методик оцінки фінансового стану підприємства показали, що одні з них суперечать одна одній, тому що, визначаючи по них положення підприємства, можна одержати зовсім протилежні результати, а інші - взагалі є неприйнятними для застосування в Україні. Тому подальші наші дослідження будуть спрямовані на пошук

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антикризове управління підприємством : навч. посіб. / З.Є. Шершньова, В.М. Багацький, Н.Д. Гетманцева; за заг. ред. З.Є. Шершньової. — К.: КНЕУ, 2007. — 680 с.
2. Друзін Р. Проблеми державного регулювання інституту банкрутства в Україні // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси». — Вип. 7 (25). — Ч. 4. — 2010.
3. Лігоненко Л. Антикризове управління підприємством : підруч. — К.: Київськ. нац. торг. економ. ун., 2005. — 824 с.
4. Меджибовська Н. Перспективи розвитку електронного бізнесу в Україні / Н. Меджибовська // Економіка України. — 2003. — №6. — С.34-36.
5. Рудницька О., Пахолок Н. Вплив світової фінансової кризи на машинобудівну галузь України та шляхи подолання її негативних наслідків // Науковий вісник НЛТУ України. — 2011. — Вип. 21.7. — С. 256—262.
6. Сиволап Л.А. Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами юго-восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pips/2010_1/2010_1/316.pdf
7. Статистичний щорічник України за 2009 р. — К.: Техніка, 2010. — 643 с.
8. Фаринович І. Тенденції розвитку машинобудівної галузі в економічному розвитку України / І.В. Фаринович // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. — Львів : РВВ НЛТУ України. — 2009. — Вип. 19.11. — С. 83—88.